

Arnavutluk'ta 2008 Yazı

Olsi Jazexhi

Takdim

Arnavutluk, Tiran kökenli bir Müslüman Arnavut tarihçi olan Olsi Jazexhi tarafından kaleme alınan bu yazı onun geçtiğimiz yaz mevsiminde Arnavutluk'ta katıldığı bir çalışmayı ve ardından gerçekleştirdiği ziyaretleri konu almakta ve onun gözünden Arnavutluk'un, Arnavutluk Müslümanlarının güncel durumunu anlatmaktadır. Bugüne kadar Osmanlı / Arnavut tarihi alanında birçok çalışma hazırlayan yazar uluslararası birçok konferansa iştirak etmiş ve bunların tümünde Müslüman Arnavut tarihinin Osmanlı tarihinden ayrılamayacağını ve Arnavut halkının sürüklenmeye çalışıldığı yerin bu halkın tarihi ile uyumlu bir yer olmadığını ifade etmiştir. Yazarın çalışmalarının bir kısmı Türkçe'ye de kazandırılmış ve Vakit Gazetesi ile çeşitli internet sitelerinde yayımlanmıştır.

Yazarın Arnavutça olarak kaleme aldığı bu yazı evvela İngilizce'ye tercüme edilmiş ve mütercim Ahmet Kaldırım tarafından da İngilizce'den Türkçe'ye kazandırılmıştır.

Emek veren herkese teşekkür ediyoruz.

Sevgili arkadaşlar,
Selamun Aleyküm

Bu yaz 25 Temmuz'dan 13 Ağustos'a kadar Arnavutluk'taydım. Arnavutluk'a bazı kişisel meselelerimi halletmek için gitmiştim ve İslam'ın Arnavutluk'ta yüzleşmekte olduğu hayal kırıklıklarını paylaştığımız bazı Müslüman arkadaşlarımı ziyaret de ettim. Varışından birkaç gün sonra, Dr. Ina Merdjanova ve Dr. Patrice Brodeur tarafından temsil edilen Sofya Üniversitesi 'Dinler arası diyalog ve çatışmaların engellenmesi grubu' tarafından organize edilen dini hoş görüyle ilgili bir seminere davet edildim. Bu seminerde, dört ana dini toplumdaki (Sünni, Bektaşî, Ortodoks ve Katolik) katılımcılar vardı. Tartışmanın konusu; gençler, dinler arası diyalog ve çatışmaların üstesinden gelmekti. Seminer Tafaj otelinde yapıldı ve Balkan bölgesindeki dinler arası diyalogun tarihini içeren seminerde bu konular tartışıldı.

Gerçekte en korkunç şey Müslüman ve Bektaşî toplulukları 1 katılımcıyla temsil edilirken Hıristiyan topluluğunun 7-8 katılımcıyla temsil edilmesi oldu. Bektaşî grubu adına çok iyi Fransızca konuşan bir bayan ve KMSH adına 3 günlük seminerin tamamında hiç bir varlık göstermeden sadece saatlerce oturan bir katılımcı vardı.

Beni çok etkileyen şey, seminerde yer alan Hıristiyan topluluğun Arnavutluk Hıristiyan topluluğunun güçlü yapısından gelen yüksek eğitimli insanlarla temsil ediliyor olmasıydı. Bunlar ya kilisenin halkla ilişkilerinde veya kilise yardım kurumunda veya Zonja e Keshillit te Mire Üniversitesinde veya Durres'deki San Vlashi enstitüsünde ve hatta Tiran devlet üniversitesinde çalışmaktaydılar. Hıristiyan katılımcıların hepsi yabancı dili çok iyi biliyorlardı. Uluslararası Hıristiyan ağıyla bütünleştiler ve bunların çoğunluğu Müslüman toplumunda eksik olduğu üzere uluslararası tecrübeye sahiptiler. Maalesef böyle bir tecrübe Arnavut Müslümanları için büyük bir eksiklik, fakat sadece bunlar değil, en çok hayal kırıklığı yaratan nokta böyle bir seminerde ya tamamen temsil edilmeyişimiz ya da çok zayıf bir şekilde temsil edilmemizdir. Bu nedenle Katolik ve Ortodokslardan oluşan taraflar toplantının çoğunda kendi aralarında konuşmak zorunda kalmaktadır.

Seminerde bulunduğum sürece, beni en çok etkileyen şey Katolik Kilisesi ve Ortodoks Kilisesinin Arnavutluk'ta pek çok yapı inşa etmiş olmalarıydı. Katılımcılar kendilerinin Kosova'dan Korça'ya kadar pek çok klinik, üniversite, enstitü, gazete, radyo açtıklarını, yaz okulu, seminer, uluslararası ağlar, eğitim kursları düzenlediklerini bildirdiler. Müslüman toplumu için böyle şeyler 1001 gece masalları türünden şeyler gibi görünmektedir. Hıristiyanlarla karşılaştırıldıklarında gelişmemiş olan Müslüman topluluğumuza acıyımdım. Bu açıdan, Hıristiyanlarda böyle değilken Arnavutluk'taki kurumsal İslam'ın

niçin böyle ilkel bir durumda olduğu hususunda düşünmeye başladım. KMSH'nin devlet güvenliğinin ve Tiran'da çalışan memurların elinde olduğunu fark ettim. Tekrar, biz Müslümanların İslam'a göre teolojik açıdan daha aşağı ve fakat çok daha fazla organize olan Hıristiyanlarla karşılaştırıldığında bu kadar ilkel olmamızın nasıl mümkün olduğunu anlayamadım. İslam'ın Arnavutluk'ta bu durumda oluşunun makul sebeplerini araştırırken, önceki yıllara ait hatıralarımdan aslen 90'ların başında KMSH ve İslam'ın Arnavutluk'ta bu günün Katolik ve Ortodoks kiliseleriyle karşılaştırılabilecek düzeyde çok iyi organize olduğunu keşfettim. Düşünürken, 1990'ların başında nasıl olduğunu hatırlamaya başladım. Arnavutluk'ta ilk özel hastane Abdyl Latif isimli bir Arap tarafından inşa edilmeye başlanmıştı. Fakat Dr. Lafit 90'ların sonlarında Amerikalılar tarafından Arnavutluk'tan sürüldü ve henüz tam bitmemiş olan hastane hala Sauk'un girişinde durmaktadır. Yine, 90'larda Müslümanlar bu gün Hıristiyanlarda olduğu üzere pek çok Bulqiza, Cerriku, Korca, Kuksi vs...'de pek çok seminer düzenlemişlerdi. Yaz okulu, enstitü açmışlardı. Kendi Uluslararası ağları ve dergileri vardı. Fakat hepsi 1997'de kapandığı için günümüzde bunların hiç biri yok. Aklıma pek çok Müslüman tebliğcinin, Arap'ın, Pakistanlı'nın, Hindistanlı'nın, İngiliz'in vs.'nin Arnavutluk'tan sürüldükleri ve vakıflarının bu on yıllık süre içinde kapatıldığı, bazılarının öldürüldüğü, tutuklandığı ve daha niceleri geldi. Bunlar bizim sıklıkla unuttuğumuz hikâyelerdir. Acaba bu olanlar sonuç olarak bizi günümüzdeki durumumuza getirmiş olmasın?

Müslümanların böyle düşük bir seviyeye temsil edilmesinden hayal kırıklığı yaşayan seminerin organizatörleriyle konuşurken, kendilerine Arnavutluk'ta Müslüman tebliğcilere kötü muamelenin bir çeşit belgeli tarihi olacak şekilde "son 10 yıl içinde Arnavutluk'ta İslam'ın durdurulması" hususunda bir araştırmaya destek olmalarını önerdim. Bundan beklediğim şey İslam'ın durumunun Hıristiyanlıkla karşılaştırıldığında niçin böyle perişan olduğunu açıklayabilecek bu gerçeği göstermekti. Fakat Arnavutluk'ta hoşgörüyü tartışmak için bulunan organizatörler kuşkucu bir yolla böyle bir araştırma çalışması yapmak için para bulmanın imkânsız olduğunu ifade ederek bana cevap verdiler. İfade ettiğim gibi, Batı, şişedeki İslami cini bulmak ve bu cinin niçin şişeye koyulduğunu anlamak durumunda.

Beni atölyeye özel misafir olarak davet eden Kanadalı ve Bulgar organizatörler bana histerik Hıristiyan ve Oryantalistlerin saldırmaktan büyük haz duydukları Arnavutluk'taki Vahhabiler konusunda ne düşündüğümü sorudular. Onlara şöyle cevap verdim: "Allah onlardan razı olsun". Çünkü onlar 1990'da Arnavutluğa gelmeselerdi, bugün hepimiz Hıristiyan veya pagan olacaktık.

Seminerde Hıristiyan katılımcılarla yaptığımız tartışmalarda, Arnavutluk'ta devletin dinlere karşı tahammülsüz olduğuna dikkat çekildi. Ben Arnavutluk'ta İslam'a karşı ve pek çok durumda Ortodoksluğa bile karşı çok ciddi dini

tahammülsüzlük olduğuna dikkat çektim. Devletin dine müdahalesinin sonucu olarak, günümüzde KMSH ve Bektaşî topluluğu, görevleri İslam'ı geliştirmek değil de onu durgunlaştırma olan politikacıların "oyuncak" kurumları olmaya başladılar.

Atölyenin başında, her ne kadar ben tersini iddia etsem de, pek çok katılımcı Arnavutluk'ta dinlere hoşgörü olduğu ve dinler arası uyumun söz konusu olduğunu belirtmekteydi. Arnavutluk'un 40 yıl boyunca hiç bir dinin bulunmadığı yegane mekan olduğuna işaret edip dine karşı komünist tahammülsüzlük olgusunu ortaya koydum ve sonra günümüzde Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında gelişmekte olan çatışmayı ifade ettim. Bu şekilde Arnavutlukta hiç bir şekilde hoşgörü olmadığını, fakat bizim toleranstan anladığımızın hiç bir dinin olmaması olduğunu vurguladım. Bu, dünyanın diğer bölgelerinde olan yaygın çatışmaların niçin olmadığı sorusunun cevabıydı. Dr. Patrice Brodeur, Arnavutluk olgusunu negatif hoşgörüyüye sahip olduğumuz olgu olarak ele aldı. Bu hiçbir dini toleransın olmadığı anlamına değil de fakat zayıf oldukları için birbirleriyle mücadele edemedikleri için iyi görüldüğü anlamına geliyordu.

Dikkat çektiğim dini hoşgörüyüye aykırı olgular arasında, atalarının dinine dönmeleri gerektiği yolunda Hıristiyanlar tarafından Müslümanlara sürekli olarak yapılan baskılar, İşkodra'daki Fatih Camisini kiliseye çevirme çabaları ve nihayetinde hoşgörüyü Arnavutluk'ta çarmıha geren Ben Blushi'nin romanı yer alıyordu. Bu örnekler daha sonra diğer katılımcılar tarafından ve diğer dini çatışma vakalarıyla somutlaştırıldı. Bir Katolik, cami inşa etmek isteyen Müslüman köyü ile bazı Katoliklerin giriştiği uyuşmazlığın ortaya çıktığı ve Katoliklerin Müslümanlara Türkler dedikleri Puka vakasını anlattı.

Atölyenin sonucu, gerçek Arnavutluk koşullarında sosyal alanlarda daha fazla işbirliği yapmaya ihtiyaç olduğuydu ve bunlardan biri olarak medyadaki dini sorunlar hususunda daha fazla yansıma yanında okullarda dini eğitim tarihinin başlamasının göz önüne alınabileceğiydi. Din adamları dini hoşgörü mitine inanmamalıdır ve daha önemli bir şekilde dini çatışmanın Arnavutluk'ta yerleşmekte olduğunu görmelidirler.

Seminerdeki katılımcıların dini menşeleri hususundaki görüşmeler boyunca, etkileyen bir başka unsur katılımcıların dinlerini seçiş yollarıydı. Sadece Bektaşîlerin olması sebebiyle Müslüman topluluğu tamamen temsil edilmediği için, Katolik ve Ortodoksların bazılarının kendi dinlerini nasıl seçtikleri etkileyiciydi.

Her bir Hıristiyan grupta, Hıristiyanlığa çevrilmiş bir Müslüman vardı. Ortodokslarda Müslümanlıktan Ortodoksluğa geçmiş Cerrik'ten bir erkek vardı.

Katoliklerde de Katolikliğe geçmiş güneyden bir kız vardı. Kız kendi dönüşümünü şu şekilde anlattı: "ebeveynlerim beni istediğim dini seçmede özgür bıraktı. Evimin yakınlarında bir kaç Katolik misyoner vardı. Onlar benimle İsa Mesih hakkında konuştular ve bana İncil verdiler. Daha sonra Katolik oldum ve ailem kararına itiraz etmedi."

Ortodoks olan Müslüman bu geçişi şu şekilde anlattı:

"Başlangıçta camiye gittim ve Kuran okudum fakat Arapça olduğu için anlamadım. Sonra kiliseye gittim, doğru yolu buldum ve Ortodoks oldum."

Ben din değiştiren her iki kişinin de ailelerinden baskı görmediklerini ortaya koyduklarına dikkat çektim. Diğer taraftan dinlerini kendi geleneksel aile alt yapıları yoluyla keşfeden Hıristiyanlar, çocukluklarından itibaren fanatizm içinde büyüdüklerini söylediler. Onların bazıları ailelerinin son istek olarak kendilerinden dinlerini değiştirmemelerini istediklerini ortaya koydular. Ebeveynlerinden bazıları oğullarının rahip olmasını istemişler bazıları ise istememişler. Böylece biz burada Hıristiyanların dinlerini fanatizm ve İslam'dan nefret ile miras aldıklarının delillerini görebiliriz. Diğer taraftan Müslüman aileler çocuklarına dinlerini seçme, İncil ve Kuran okuma olanağı tanımışlar. Böyle olunca Hıristiyanların daha tahammülsüz olduğunu söylemek mümkündür. Miridita'dan gelen bir katılımcı Hıristiyanların İslam'a geçen insanları nasıl öldürdükleri hakkında bir hikaye anlattı.

Atölyede ortaya çıkan bir başka önemli gerçek, Hıristiyanlığa veya İslam'a bağlı tüm gençlerin ailelerinin sahip oldukları din hakkında bilgi sahibi olmadıklarıydı. Kuşaklar arasında bir boşluk mevcuttu ve yaşlılar dindarlıktan ziyade paganlığa daha meyyal iken yeni kuşak din yolunda gayet iyi bir şekilde çalışmaktaydı. Atölye boyunca Arnavutluk'ta Müslüman ve Hıristiyan olduğunu söyleyen fakat Kutsal Kitabı okumayan pek çok örneğin olduğu ortaya koyuldu. Ben fanatizmin ve İslam'a karşı nefretin Hıristiyan ailelerde daha baskın olduğunu anladım.

Bu atölye Hıristiyanların İslam'a karşı sahip oldukları ve medyamızda her gün ifade edilen ve dinlerini tutmadaki uyuşuklukta kendini gösteren öfkenin psikolojisini anlamama yardım etti.

Arnavutluk'ta kaldığım sürece İslam'ın durumunun Kuzeyden güneye değiştiğini gözledim. Gegeri ve orta Arnavutluk'ta, İslam popüler seviyede bir çeşit istikrara sahip. Gegeri'nin insanları İslam'ı Toske'den daha iyi biliyor ve istiyor. Bu alanlardaki gerçekte olduğu üzere bu, komünizmin düşüşünden çok sonra çalışılmış oldukları gerçeğinin sonucudur. Okumak zorunda kaldığım bazı istatistiklerden edindiğim izlenim Arnavutluk'taki en İslami şehir Tiran'dan daha az nüfusa sahip olmasına rağmen Dibra olduğu yolundadır. Geçen 18 yıl içinde Tiran'da, köyleriyle birlikte, 58 civarında cami inşa edilirken Dibra'da

54, Elbasan'da 49 ve Kavaja'da 31 cami inşa edilmiştir. İslam'ın insanlarda kökleştiği Gegerinin aksine Toske'de durum trajediktir. Memaliaj ve Kolonje de hiç cami yokken Korovode, Kokove, Vlore, Gramsh, Delvine vs... gibi şehirlerde, komünizmden sonraki yıllarda, sadece 1 cami inşa edilmiştir. Görülen Gegeri ve Toske arasında çok büyük bir fark olduğu yolundadır. Güneyde Delvina, Gramshi, Skrapari gibi şehirlerde köyleriyle birlikte sadece bir cami vardır. Buna karşı Kuzeyde gerek köylerde gerekse şehirlerde çok daha fazla cami mevcuttur.

26 ve 27 temmuzda, Korca ve Devoll'u ziyaret ettim ve bunun Arnavutluk'un Güneyinde İslam'ın trajik bir gerçekliği olduğunu fark ettim. Örneğin Cangonjit köyünde bundan 1 yıl önce camiyi açan bir imam bulmuştum ama artık yok. Burada kaldığım süre içinde ne ezan sesi duydum ne de herhangi biri köy camisini açtı. Bir yıl önce köyün hocası bana çocuklarına bakmak zorunda olduğu için Yunanistan'a gideceğini söylemişti. Zira kimse onun köyde kalıp kalmamasını umursamıyordu. Cangonjit köyünün hocası Cerrik enstitüsünde İslam'ı öğrendikten ve El Harameyn organizasyonu küçük çocukları eğitmesi için kendisine maaş bağladıktan sonra büyük bir başarı kazandı ve çevresindeki pek çok köylü namaz kılmaya başladı. Fakat Cerrik'teki Al Harameyn'in ve Arnavutluk'taki diğer İslami yapıların kapanmasıyla, Amerikalı Hıristiyanlar ile birlikte hareket eden Arnavutlar sayesinde Güneyde İslam kaybolmaya yüz tuttu. Congonj'a gittiğimde cami kapalıydı ve hoca orada yoktu. 1967'nin komünistleri camileri silahlarla kapatırken, Amerikalılar onları ekmek parçalarıyla kapatıyorlar.

Devoll'u merak ettiğim için buraya geçtim. Bu yerlerde pek çok Müslüman varken umutsuz köyler gördüm. Şimdi bunlar cahilliye zamanında yaşıyorlar. İslam hakkında hiç bir şey bilmeyen, fakat kendilerini Müslüman olarak adlandıran ve İslami geçmişten gelen büyük babalarının hatıralarını zihinlerinde tutarak Hıristiyan olmayı kabul etmeyen bu insanlara dini iletmeye hiç kimse ilgilenmiyor. Devoll'da beni en çok etkileyen Hoshisht, Grace ve Verlen köyleriydi. Hoshisht, Yunan tarihinin önemli isimleri sebebiyle meşhur olmuş bir Hıristiyan köyüdür. Hoshishti, Grace ve Verlen köylerinin de girdiği bir komündür. Ben bu köyleri ziyaret etme şansını buldum. Hoshishti çok iyi asfalt yollara sahip, Bilisht sebebiyle köyde 2 büyük Ortodoks kilisesi var. Hoshisht'te, Ortodoks Kilisesi kendi inananlarına dini öğretmek için kurslar açmaktadır. Fakat Hıristiyan köyünde Ortodoksluk müthiş bir şekilde canlanırken Hoshisht'in sınır komşusu olan Müslüman köyü sadece asfalt yola sahip olmamakla kalmaz aynı zamanda burada cami veya hocada yoktur ve buraya İslam dinini gösterecek veya öğretecek hiç kimse de gitmemiştir.

Grace ve Verlen'de köylülere Hıristiyan mı yoksa Müslüman mı olduklarını sorduğumda bana Müslüman diye cevap verdiler. Fakat köyün tüm kızları

abartılı bir şekilde giyinmişlerdi. Onlar için yegane “imam”, Tiran'daki Enver Hoca'nın piramidinden gelen dejenerasyon ile, en çok izlenen Kanal'dı. Gerce'de KulhuAllahuehad'ı kulaktan öğrenmiş bir kişi buldum. İki Müslüman köyünde, nüfus kendini İslami olarak hissetse de hiç bir cami veya imam yoktu. Verlen'e girmeden önce yolun kutsal yer olduğu söylenen, Bektaşi Tekkesi olarak görülen veya bir hilekarın kendisini hoca olarak adlandırdığı Pleske gittiğini gösteren bir uyarı panosu okudum. Devoll'a yaptığım ziyaretten bütün köylerin 1960'a kadar camilerinin olduğunu anladım. Cami köyün merkezindeydi. Fakat bunlar yok edildi, dükkana veya sığır ahırına çevrildi. Grace ve Verian'da camilere ait yerler 1990'dan hemen sonra özelleştirildi veya mağazaya (Verlen) veya lokale (Grace) dönüştürüldüler. Selim Muca'nın Müslüman Topluluğun sığır ahırından lokallere dönüştürülen bu camilerine ne olduğu hususunda bir fikrinin olduğunu zannetmiyorum.

Grace'de daha fazla kaldım ve insanların din hakkında daha fazla dikkatli olduklarını gördüm. Lokale dönen camide/mağazada, köy camii olarak adlandırdıkları bir oda tahsis etmişler. Köydeki yaşlı kadınlar sıkıntılarında mum yakmaya oraya gidiyorlardı ve oraya iyi şans istemek ve şeytandan kaçmak için iç çamaşırı veya T-shirt bırakıyorlardı. Grace lokalinde çalışan ve bira satan delikanlıdan, cami olarak farzedilen odanın anahtarını istedim. Girdiğimde lokal için gerekli olan şeyler yanında un çuvallarıyla dolu küçük bir oda gördüm. Yani burası lokalin deposu gibiydi. Odanın Kible yönündeki köşesinde, oraya bırakılmış mumlar ve caminin duvarını karartan duman gördüm. İslam Arnavutluk'a 18 yıldır olmasına rağmen, Graceliler Kuran görmemişlerdi. Mağaza sahibine bir Kuran verdim ve mutlu bir şekilde onu okumaya başladı, fakat aynı zamanda bira bardakları önünde duruyordu. Lokaldeki içen insanlar arasında daha önce Kuran'ı gören sadece bir kişi vardı. Cini olduğundan şüphelenmişti. O Kulhuallahuehad'dı ve annesinden öğrendiği Kuran'dan başka bir kaç sureyi daha biliyordu. Bu onun İslam hakkında bildiği her şeydi. O KulhuAllahuehad'ın veya diğerlerinin anlamını da bilmiyordu. Kendilerine bir Kuran verdiğim köylüler bana uzaylıymışım gibi baktılar. Onlar mutluydular fakat aynı zamanda şaşkındılar da.

Grace ve Verlen vs...'deki vakalar günümüz Arnavutluk'undaki özellikle de ülkenin güneyindeki İslam'ın durumunun tipik bir örneğidir. Köy halkı dini istiyor ve İslam'ı öğrenmeye susamışlar fakat onlara onu öğretecek kimse yok. 1960'dan beri var olan camiler gerçekte mağaza veya lokale dönüştürülmüşler. İki süper kilisesiyle Hoshisht ve camisiz Graca ve Verlen vakası Devoll'dan Prespa, Koca, Poradec, Kolonje ve tüm güney Arnavutluk'ta kendini tekrarlayacaktır. Prespa bölgesinde Müslümanlar bir parça ekmeğe muhtaçken ve yaşamak için biraz para kazanmak ihtimali sebebiyle yeni işgalciler ararken Amerikalı misyonerler üniversite inşa ediyorlar. (misyonerlerin Korce bölgesinde yaptıkları çalışmaların örneklerine bakın

<http://www.korcachurchesofchrist.com> /) Gerçi Yunanlıların ve İtalyanların üzerlerinden geçtiğini görmüş olan yaşlıların İslam'a daha sadık olduğunu ve tüm şeytanlıkların Hıristiyanlardan geldiğini bildiklerini de gördüm.

Arabamla güney bölgesini gezerken, Arnavut misyonerlerin Arnavut İslam nüfusuna seslendikleri bir Protestan radyosu dinledim. Prodec, Devoll, ve Korça'nın imamları bir parça ekmek için kıvranırken, Amerikalılar, vakıfları ve Arap derneklerini kapatarak ülkedeki İslami altyapıyı yok ettiler. Hıristiyanlar net bir şekilde işgalcilerin güçlü pozisyonunda durmaktadırlar.

Toskeri'de İslam'ın durumu iyi değildir ama, Müslümanların ve camilerin çok olduğu orta Arnavutluk'ta ve Kuzeyde de durum umutsuzdur. Arnavutluk'un kuzeyindeki camilerin seviyeleri çok zayıftır. Arnavutluk ziyaretim sırasında görme şansı yakaladığım en iyi cami Türk restorasyoncuları tarafından müthiş bir şekilde süslenen İşkodra'daki Parruc camiydi. İyi eğitilmiş imam Florian Xhemollari'nin bir kütüphane inşa etmek için bütün gücüyle çalıştığı Durres Camii de bende iyi bir etki uyandırdı. Anladığım kadarıyla, günümüzde İslam sadece yabancı vakıfların girdiği ve Müslüman hayatının daha canlı olduğu İşkodra'da sponsor bulmuş. Buna rağmen Durres gibi bazı şehirlerde, oldukça aydınlanmış bazı imamlar gördüm.

İşkodra ve Durres'in aksine, durumun pek de iyi olmadığını gördüğüm Tiran'dan farklı bir izlenim edindim. Tiran büyük bir yapısal Hıristiyan yayılmasıyla karşı karşıyadır. Skenderbeg, Pazai I Ri, Str Don Bosko, Piramida, Billoku, Kombinati vs Meydanlarında pek çok Kilise görebiliriz. Kiliselere girmek zorunda kaldığım bazı vakalarda, bu kiliselerdeki hizmetin tam zamanlı çalışan uzman kişilerce yapıldığına dikkat ettim. Bekçisi Nasari'ye sadece 2000 leke veya (20 USD) aylık ödenen Ethem Beu Camiiyle karşılaştırsak, kilisenin korunmasında çok büyük bir fark görürüz. Girme fırsatı bulduğum, İran elçiliğinin yanındaki, bir Protestan kilisesinde, Amerikalıların kilisenin tüm giderlerini karşıladığını öğrendim. Arnavutluk'ta Müslümanlar sadece 9 okul (7 lise ve 2 ilkokul) ve 5 dini kursa sahipken, Ortodokslar 20 lise, ilkokul ve 4 üniversiteye ve Katolikler tüm eğitim alanlarında 54 okula sahipler. Bu istatistiklerden herkes diğer topluluklarla kıyaslayarak Arnavutluk'taki İslam'ın durumunu anlayabilir. Müslümanlar kendi eğitimsel alt yapıları açısından sadece Arnavutluk'ta 8 okulu bulunan Protestanlarla kıyaslanabilirler. Fakat onlar da, Prespa bölgesinde yeni bir üniversite inşa ederek Müslümanları çok çabuk bir şekilde geçecekler gibi görünüyor.

Bu yaz Arnavutluk'ta İslam için duyduğum tek iyi haber Korca'daki Drita İslame'ye 40 milyon dolara mal olacak olan okul ve cami kompleksi inşa edildiği haberi idi. Gerçi ben Korçalı Ortodoksların bu Türk projesini protesto ettiklerini duydum. Diğer taraftan Türkiye'den gelenlerin tüm Arnavut imamları

uzaklaştırdıklarını da biliyoruz. Türklerin bu stratejisi, Amerikalıların Türklerden önce Araplara yaptıkları gibi, Arnavutluk'tan Türkleri çıkarmaları halinde İslam'ın Arnavutluk'taki geleceği açısından yıkıcı sonuçlara sahiptir. Bu nedenle, Arnavutluk'taki İslami kurumlarla bütünleşme yerine Arnavut imamları uzaklaştırmakla Türkler –bir grubu- Arnavutluk'ta İslam'ı riske etme açısından Hıristiyan stratejilerine, fark etmeseler ve istemeseler de, destek oluyorlar.

İslam'ın Arnavutluk'taki geleceği hususunda beni rahatsız eden bir diğer gerçek de imamların çok zayıf alt yapılarıdır. Ülkemizdeki pek çok imam sadece yüksek eğitim düzeyinden mahrum olmaktan öte, pek çok durumda İslam'ın ilgilendiği durum hakkında bilgiye de sahip değildirlere. Söyledikleri her söze "amin" diyen küçük sayıdaki bağlılarından oluşan gruplarıyla tatmin olan pek çoğu her şeyin yolunda gittiğini düşünmektedirler. Cemaatlerin eğitilmiş insanlardan oluşmaması da imamları rahatsız etmemektedir. Tiran vakası en moral bozucu olandır. Tiran Arnavutluk'un baş şehri olmasına rağmen, burada imamlar için teolojik seminerler düzenlenmez, ne bilimsel İslami kurumlar vardır ne de camiler bilgi merkezidir. Bazen cemaatin futbol oynama veya plaja hep birlikte nasıl gideceklerini tartışmak için toplandıkları taşrada unutulmuş meşitlerin izlenimini vermektedirler. Sadece Tiran'daki Dine Hoca camisi pek çok eksiklikle birlikte az da olsa iyi bir etkiye sahiptir. Dine Hoca camisi etrafında başkent'in kalbinde İslami bir bölge kuracak şekilde bir kitapevi, Müslümanlara yönelik bir giyim mağazası ve helal et dükkanı açıldı. Yine burada çocuklar ve kadınlar için temel İslami konuların öğretildiği yaz kursları düzenlendi.

Fakat Dine Hoca çevresindeki Selefilerin kurdukları "helal" altyapı gibi, diğer camilerde akşam vaktindeki dersler dışında herhangi organize bir şey görmedim. Kombinatta olduğu gibi camilerde bazılarının 1996'dan beri namaz kılmakta olduğu dikkatimi çekti. Sadece Tiran'da üç çeşit cemaat ve imam oluştu. Bir tarafta, Tiran'daki İslami ideolojinin çoğunluğunu oluşturan selefler, diğer tarafta tüm yaşlıları cami içinden atalarından günah, bidat, sufizm ve hanefizm bularak dışlayan ultra selefler ve son olarak komünizm zamanında iyi ve kötü tecrübelerle sahip olan ve Cuma günü Tiran'a köylerinden inerek camiye giden Hanefi 'zamanit' yaşlı cemaati görmekteyiz.

Tiran'ın zayıf durumu yaşamak için ikinci bir işi de yapmak zorunda olan imamların yoksulluğuyla da bağlantılıdır. Tiran'ın problemi zamanını cemaate veya kendi bilgi birikimini arttırmaya ayırmak yerine yazın sahile giden imamların kaprisiyle bağlantılı da olabilir. Fakat belki de en büyük problem cehaletle ve şehri büyük bir cami inşa etmekten alıkoyan Müftü Shaban Saliu'nun kişisel zayıflığı ile ilgilidir. Kişisel olarak ben kendisinin İslami bir yapı kurma kapasitesine sahip olmadığını düşünüyorum. O, kendisini, Bush gibi, dünyanın en büyük demokrati olarak adlandırmaktadır.

Protestan kütüphanesine yaptığım ziyaretim boyunca, Kilise tarafından yayınlayan kitapların Müslüman kitapçılarla karşılaştırıldığında çok az olduğunu gördüm. Müslüman kitabevlerinde pek çok kitap adı ve satışı mevcuttur. Bununla birlikte, büyük bir fark da vardır. Hıristiyanlar, Hıristiyanların tarihinden, Azizlerinden, kilisenin görkemli trajedisinden, Papalardan vs... bahseden daha kaliteli kitaplar üretmektedirler. Bunlar Arnavutluk'taki antik kiliseleri, Azizleri, rahipleri ve kiliseyi korumak için Deccal ile savaşan kahramanlardan bahseder.

Buna karşın Müslümanlar Arnavutluk'taki İslam tarihiyle ilgili hiç bir şey yayımlamamakta veya tüketmemektedir. Burada Muhidin Ahmeti, Nexhat Ibarahimi, Ali Basha veya Dibra ili veya Kosova'dan yapılan resmi yayınları hariç tutabiliriz. Zikretmeden geçemeyeceğim bir kitabı Sahati kitap evinde "Ruzhdi Lata ve Dibra" başlığıyla gördüm ve bu beni bir müddet gülümsetti. Molla Ruzhdiut'in resmi kitabın kapağına Mukteda as Sadr'ın resmi gibi koyulmuş ve Dibra müftüsü yazar tarafından San Pali'den daha kutsal olarak açıklanmıştı.

İslami kitap evlerinde bulunan kitapların çoğunluğu yabancı ürünlerdir ve bunların çoğu ruhani kitaplardır. Kitapçıyla yaptığım görüşmeden anladığım kadarıyla Müslüman okuyucuların en çok aldığı kitaplar şunlardı:

- Müslüman cinle görüşme.
- İslam'da Cinsellik
- Üzülme
- Dindar adamın yolu

Yine Deccal ve Son Gün'den, son günün işaretlerinden ve bu dünyanın yok oluşundan bahseden selefi fetva kitapları da mevcuttur.

Arnavutluk'taki Müslümanların genel olarak, İslam'ı gerçeklikten ziyade mistizmi için seven, çok fazla ruhani ve bazen batıl inançlı kimseler olduğunu söylemek mümkündür. Kitabevinin penceresinde "Tereza Ana, son karar" isimli kitap da vardı ve Müslüman kardeşler kitapçıyla dalga geçerek şöyle diyorlardı:

"Hey sen, niçin bu kitabı buraya koydun?"

Biz niçin Tereza Ana'ya ihtiyaç duyacakmıyız, estağfurullah?

Politikaların Arnavutluk'ta Müslümanları ittiği kültürel marjinalizasyon İslami yayıncılar yanında alıcının yaklaşımından bile ayırt edilebilecektir. Hıristiyanlar, bu dünyadan, Hıristiyanlığın koruyucusu, Arnavut prensler olarak adlandırılan kilise kahramanlarından, Papalardan, Roma'dan, Bizans'tan vs... bahseden daha

kaliteli kitaplar üretmekteyken, Müslümanlar cinler, cinsellik, mutsuzluk, Deccal, ve Diğer Dünya'dan bahseden kitaplar okumakta ve üretmektedirler. Benim bir süre önce tercüme ettiğim Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye isimli kitap anlaşılır bir şekilde İslami kitap evlerinden ziyade laik kitap evlerinde satıldı. Bizim Müslüman kardeşlerimiz hala cinlerin, cinselliğin, mutsuzluğun ve Deccal'in konu olduğu dönemde yaşıyorlar ve günün meseleleriyle yüzleşmekten imtina ediyorlar.

Arnavutluk'ta kültürel ve tarihi gelişime önem verenler için Orta ve Kuzey Arnavutluk'ta İslam ve Müslümanları hissetmek ve güneyden daha fazla sayıda görmek kolaylıkla anlaşılır bir şeydir. Arnavut hükümetine dikkatle bakınca, onun Müslüman karşıtı ve hatta bazen Hıristiyan olduğu kolaylıkla fark edilir. 1913 yılında süper güçler tarafından tasarlandığı başlangıçtan bu yana Arnavut Devleti bu şekilde inşa edildi. İngiliz konsolos Harry Lamb'a göre Durres İngiliz Dış İşleri Bakanı Eduard Grey'e kendisinin Arnavutluk'un, Yunanistan'ın düşmanı olmayacak İslami bir Devlet olmaması için Katolik ve Ortodoks liderlik kurması gerektiğini söylüyordu. Esat Paşa Toptani'nin öldürülmesiyle 1920'ye kadar Arnavut Müslümanların Hıristiyan ırk ayırımına karşı direnmelerine rağmen, modern Arnavutluk üst kültürü Hıristiyan olacak bir ülke olarak tasarlandı. Buna karşın İslami kültür taşrada izole edilerek cezalandırıldı. Arnavutluk'ta komünizmin düşüşünden sonra Arap parasının sonucu olarak 1997'ye kadar İslam güç kazanırken, Ortodoks sosyalistlerin gelişiyle Hıristiyanlık büyük bir gelişme gösterdi. Günümüzde Arnavutluk'ta Müslüman olmak, rejime karşı ilan edilmemiş düşman olmak, olarak kabul edilmektedir. Ben bunlara, bu yaz başörtülü Müslüman bir kız için belge almak istediğimde ve Allah'a ve hatta son güne inandıkları için rejimin okuldan attığı iki başörtülü kızın babası Medat Canin'in hikayesini öğrendiğimde şahit oldum. Arnavutluk'taki rejim Müslümanları dışlarken; Hıristiyanlar Avrupalı olarak gösterilmekteydi. Burada, Fan Noli, Lasgush Poradeci, Marin Barleti, Gjergj katrioti, Nene Terza, vs... isimli devlet kurumlarını zikretme gereği duymuyorum. Fakat yakın dönemde tamamladığım "Arnavut okul kitaplarında Türk imajı ve Müslümanlar" konulu araştırmayı yapmak için Arnavutluk'tayken üzerinde çalıştığım dokümanı hatırlatmak istedim. Metin Türkiye'nin Arnavutları Avrupa'dan ve Hıristiyanlıktan ayırdığı ve Arnavutluk'u 500 yıl boyunca sefalet ve Asyalılığa daldırdığı hususundaydı. İslam'ın kirlilik ve Müslümanların ülkenin şeytanları olduğu fikri yaygınlaştırılıyordu. Kadare mağazalarından okullara kadar Arnavutlara aşağıdaki şarkılar öğretilmektedir:

Terkettiğimiz cennet için,
Cehenneme girdik
Arnavut moj fahişesi,
Niçin böyle verem kaptın.

Aynı şey Arnavut Müslüman olarak Türklere çok fazla saldıran Fishta, Frashri, Ortodoks Arberler'in şiirlerinde de vardır. Örneğin Fishta, Türklerin Arnavutluk'u nasıl kana buladığından bahseder.

Naim Frasheri Türkleri Asya'dan gelen ve felaketlere neden olan hayvanlar olarak gösterir.

Aynı şekilde Ortodoks Arberler Müslümanları ülkenin hainleri olarak tasvir eder.

Arnavutluk giderek fundamentalist Hıristiyan bir ülkeye dönüşmektedir. Bunun delili olarak Janullatusi'nin Sosyalist Partinin kuşatması ardında inşa ettiği Tiran'ın merkezindeki Ortodoks Kiliseye bakmak veya Piro Prifi'nin Tiran'daki "Nene Tereza" hastanesinin müdürünün atalarının dinine geri çevirmek gerekli olan tek seçenektir yazısını okuması yeterlidir. Burada kendisi Hıristiyanlığın Arnavutluk'ta İslam'a karşı saldırgan olduğunu göstermektedir. Bu saldırganlık yollardaki ve Tiran'daki kurumlardaki sembollerde de görünmektedir. Nene Tereza ve Skenderbeg'in heykellerini satan Piro Misha kitapevinin bulunduğu yer olan ve adı aynı zamanda Nene Tereza olan Rinas Havaalanına giden birisi bunu anlar.

Petrela'dan bir tarihçi bana Sultan Kanuni zamanından beri Hıristiyanlığı bilinmeyen kasabalarındaki Bizans Kilisesi harabelerinin keşfinin önemi sebebiyle Bakan Pango'nun Petrela'da bir kaç hafta önce organize ettiği Petrela tarihi seramonisinde bulunduğunu söyledi. Petrela'nın çoğunluğu normal olarak PD'nin güç aldığı Gege'dir ve PD burada kuvvetlidir. Bakan, Bizans kilisesinin harabeleri için konuşarak, Petrela'yı, Hıristiyan olacak şekilde, 1913'de tasarlandığı üzere Arnavutluk'un üst kültürünün bir parçası yapmaya çalıştı. Ve bu, Hıristiyan fundamentalizmin Arnavutluk'ta çok moda olduğunu ifade eden olaylardan sadece birisidir.

Tüm bu Hıristiyanlık faaliyetleri yanında, Arnavutluk'taki İslam tam bir duraklama halinde görülür. Bir taraftan, Müslüman toplumun çoğunluğu cinlerle, cinsellikle, mutsuzluk ve Deccalla ilgilenir görünürken diğer taraftan İslam yetersiz insanların ellerindedir. İmamlar camileri bir parça ekmek aramak için terk ederken, diğerleri cin ve şeytanlarla ilgili (ve İslam'ın politikaları ve gerçekliğini asla görmeyen) kitaplar yayımlamak için aciz Araplardan para aramaktadırlar.

Umulur ki İslam Dünyası Arnavut Müslümanların içler acısı halini görür ve onlara sahip çıkar. Aksi halde Arnavutluk yeni bir Endülüs olma yolunda mesafe almaya devam edecektir.